

Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kadın Eğitimi (1839-1923)*

Azra ERGÜN ÇİÇEK

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Yüksek Lisans Öğrencisi

azraerguncicek@gmail.com

 0009-0006-5234-3381

Öz

Kadın, toplumun yapı taşı olarak oluşturulan ve toplumun önemli bir parçası olan ailenin değerli bir üyesidir. Bu nedenle onun eğitimi toplum için daima önem arz etmiştir. İnsan olarak kadının en doğal haklarından birisi de eğitimidir. Doğal bir hak olmasına rağmen her dönemde kadınların eğitimi tartışma konusu olduğu gibi Osmanlı dönemi için de bu tartışma güncelliğinden bir şey kaybetmemiştir. Özellikle II. Abdülhamid dönemi (1876-1909) bu durumun ele alındığı ve dikkatle üzerinde durulan bir dönem olmuştur. Bu dönemin günümüzün de temellerini oluşturduğunu söylemek mümkündür. Ancak asıl başlangıç ve önem arz eden dönem Tanzimat (1839) olmuş ve Batılılaşma süreci ile kadınların her anlamda toplumun içerisinde olmaları gerektiği düşüncesinin temelleri atılmıştır. Bunların en önemlisi de eğitim alanında olmuştur. II. Meşrutiyet (1908-1920) Avrupa'ya öğrenci gönderilmesi ve Medrese ıslahatları açısından Türk eğitim tarihinde önemli bir yere sahiptir. Kurtuluş savaşında (1918-1923) ise eğitim sekteye uğrasa da faaliyetler devam etmiştir. Tanzimat'tan Cumhuriyet'e kadınların eğitiminin kadınlara ait okul ve kurumların (İnas mektepleri, Rüşdiyeler, Dârülmualimât vb.) açılmasıyla da desteklendiği görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Eğitim, Kadın Eğitimi, Tanzimat, II. Abdülhamid, II. Meşrutiyet, Kurtuluş Savaşı.

Women's Education from Tanzimat to the Republic (1839-1923)

Abstract

Women are valuable members of the family, which is the building block of

---

** İntihal Taraması/Plagiarism Detection: Bu makale intihal taramasından geçirildi/This paper was checked for plagiarism.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur/It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Azra Ergun Çiçek).

Geliş/Received: 31 Ocak/January 2024 | **Kabul/Accepted:** 21 Eylül/September 2024 | **Yayın/Published:** 20 Eylül/September 2024

Atıf/Cite as: Azra Ergün Çiçek, Tanzimattan Cumhuriyete Kadın Eğitimi (1839-1923)/ Women's Education from Tanzimat to the Republic (1839-1923), Danisname 9 (Eylül/September 2024), 105-123 <https://doi.org/10.5281/zenodo.13825242>

CC BY-NC 4.0 | This paper is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial License

society. Therefore, their education has always been important for society. One of the most natural rights of women as humans is education. Although it is a natural right, women's education has always been a topic of discussion, and this discussion has not lost any of its relevance during the Ottoman period. Especially the period of II. Abdulhamid (1876-1909) was a period when this situation was addressed and carefully considered. It is possible to say that this period also formed the foundations of today. However, the real beginning and important period was the Tanzimat (1839) and the foundations of the idea that women should be part of society in every sense were laid with the Westernization process. The most important of these was in the field of education. II. The Constitutional Era (1908-1920) has an important place in Turkish education history in terms of sending students to Europe and Madrasa reforms. Although education was interrupted during the War of Independence (1918-1923), activities continued. It is seen that from Tanzimat to the Republic, women's education was supported by the opening of women's schools and institutions (School for girls, Junior High Schools, Female Teachers Training Colleges, etc.).

Key Words: Education, Women's Education, Tanzimat, II. Abdulhamid, II. Constitutional Era, War Of Independence.

Summary

Women are valuable members of the family, which is the building block of society and an important part of society. Therefore, their education has always been important for society. One of the most natural rights of women as humans is education. Despite being a natural right, women's education has always been debated. Although these debates continue throughout the history of Islamic education, it is evident that developments in women's education continue. The first initiatives in women's education were made during the time of the Prophet Muhammad and women's educational rights were protected. Like other states that accepted Islam, the Ottoman also took significant steps in women's education. During the Ottoman period, it was seen that girls took lessons in primary schools or private homeschools with female teachers. In the field of general education, madrasahs had an important structure and formed the basis of education. The problem of madrasahs not fulfilling their functions properly was addressed with the Tanzimat. The debates on women's education, which have continued from the past to the present, have not lost any of their relevance during the Tanzimat period. Especially the period of II. Abdulhamid (1876-1909) was a period in which this situation was addressed and carefully considered. It is possible to say that this period also laid the foundations of today. The opening of schools for women's education during this period and the institutionalization of women's education in the Western sense are important in this sense. Many schools became operational during this period. Schools such as girls' primary schools, girls' high schools, girls' junior high schools, private girls' schools, midwife schools, Female Teachers Training Colleges, and girls' industrial schools were opened and operated. However, the real beginning and important period was the Tanzimat (1839) and the foundations of the idea that women should be a part of society in every sense were laid with the Westernization process. The most important of these was in the field of education. II. The Constitutional Era (1908-1920) has an important place in Turkish education history in terms of sending students to Europe and madrasah reforms. The most important

feature of this period for women was that they gained the right to higher education. Women's education started in the Darülfün and at the same time, an İnas Darülfün was opened. A policy of balance was followed during this period. This period can be described as a continuation of II. Abdulhamid period. The foundations of women taking an active role in social life were laid in this term. During the War of Independence (1918-1923), education was disrupted for both women and men. Although education was not as efficient and active as before due to the harsh conditions of the war, activities continued. It is seen that women's education from the Tanzimat to the Republic was also supported by the opening of schools and institutions for women (School for girls, Rüşdiyeler, Dârümuallimât, etc.). The importance of this period, which had a great impact on the educational structure of the Republic, in terms of women's education is indicated by the examination of the girls' schools and laws regarding girls' education mentioned in this study. The studies on girls' education in the period from the Tanzimat to the Republic are of great importance in terms of the history of Islamic education. When women's education studies are examined within this period, the difference from the previous periods and their impact on the following periods are seen.

Key Words: Education, Women's Education, Tanzimat, II. Abdulhamid, II. Constitutional Era, War Of Independence.

Giriş

Eğitim ile insan arasında tarihi süreç içerisinde meydana gelen bir bağ söz konusudur. Bu nedenle insan dünyaya geldiğinde daimî olarak eğitime ihtiyacı duyar. İnsanın temel ihtiyaçlarını sayarken eğitimi de bu ihtiyaçlar listesinin önemli bir parçası olarak görmek gerekmektedir. Osmanlı Devletinin son dönemini teşkil eden Tanzimat'tan Cumhuriyet'e kadarki tarih aralığında kadın eğitiminin nasıl olduğunu, yeniliklerin neler olduğunu genel hatlarıyla ele alan bu çalışmaya temel olması açısından öncelikle Osmanlı halkının çoğunluğunun mensubu olduğu İslam dininde eğitimin ve kadının önemine vurgu yapmak gerekmektedir.

İslam dini çeşitli vesilelerle eğitimin önemini öncelemiş ve İslam medeniyeti zaman içerisinde sistematik bir eğitim yaklaşımı ortaya çıkarmıştır. İslam dünyasında ilmin gerekliliğinin herkese bildirilmesi¹ ilmin özellikle klasik dönemde zirveye ulaşmasına ve kadınların da bu bağlamda değer görmesine, fıtratlarına uygun eğitim almalarına vesile olmuştur.² İslam'ın gelişile birlikte kadın değer kazanmış ve müstesna bir yere sahip olmuştur. Kadının hakları ayetlerle koruma altına alınmıştır.³ İslam tarihinin ilk yıllarından bu zamana kadar kadınlı ilgili çeşitli tartışmalar, mülâhazalar

¹ Tevbe 9/122.

² Ziya Kazıcı, "İslam'da Kadın: (Bir Mukayese)", *İlahiyat Akademi Dergisi*, (2020), s.57-59.

³ Nisa 4/32-33-127.

yapılagelmiş ve kadın her zaman gündemdeki önemini korumuştur. Kadının çalışma hayatı, hak ve sorumlulukları, tesettürü, eğitimi vb. hususlar çok sayıda tartışmada gündem maddesi olarak yer almıştır. Bu başlıklar arasında ön plana çıkan alanlardan bir tanesinin de kadının eğitimi ve eğitim hakkı olduğu görülmektedir.⁴ Bu bağlamda Osmanlı devletinin eğitime ve kadın eğitimine dair yaptığı çalışmalar ve Tanzimat sonrası dönemde kadın eğitimi alanında meydana gelen yenilikleri ele almak kadının bugün elde etmiş olduğu eğitim hakkını anlamlandırabilmek açısından önem arz etmektedir. Bu çalışmada Osmanlı devleti, Tanzimat Dönemi, II. Abdülhamid, II. Meşrutiyet ve Kurtuluş savaşı dönemlerinde kadınların eğitimi konusu bu hususta daha önce yapılan araştırmalardan erişilen bilgiler ve tablolar ile desteklenerek incelenmiş ve değerlendirilmiştir.

1. Osmanlı Devletinde Eğitim ve Kadın Eğitimi

Osmanlı devletinde eğitimin ve kadın eğitiminin işleyişine dair genel hatlarıyla bilgi vermek çalışmanın ana konusunu oluşturan Tanzimat döneminde kadın eğitiminin anlaşılması açısından önemlidir. Bu dönemin eğitim faaliyetlerindeki sorunların düzeltilmesi amacıyla modernleşme yolunu tercih eden ve eğitimde ıslahatlar yapmayı hedefleyen Tanzimat döneminin neden bu yolu seçtiğini anlamak için de bu döneme değinmek gerekmektedir.

“Osmanlı devleti bir İslam devleti olarak islam eğitim sistemini benimsemiş ve kendinden önceki İslam devletlerinin yapmış oldukları eğitim çalışmalarını zirveye taşımıştır.”⁵ İslam eğitim sisteminin temeli Hz. Peygamber'e dayanmaktadır. Hz. Peygamber'in Eğitime verdiği önemi ise kendisinin de inşasında çalıştığı Mescid-i Nebi'nin hemen yanı başındaki Suffa'dan görmek mümkündür. Orada Müslümanların eğitim alabilmesi için imkânlar dahilinde bir ortam oluşturulmuştur. Suffa İslam Tarihinde eğitim alanında ilk nüve olması bakımından önemli bir yere sahip olmuştur. “Bu dönemde ilköğretimin yapıldığı mekanlara küttab denilmiş ve mescitler de bir eğitim mekânı olarak kullanılmıştır. Daha sonra mescitlerin eğitim açısından yetersiz kalması ve alanın dar olmasından dolayı eğitim için ayrı mekânlar yani medreseler inşa edilmiştir. Bu anlamda Selçuklu Nizamiye Medreseleri daha sonra inşa edilecek medreselere öncülük etmiştir. Medreseler İslam dünyasında uzun yıllar eğitim faaliyetlerinin yürütüldüğü

⁴ Hülya Terzioğlu, “İslam'da Kadının Konumuna Modern Yaklaşımlar Musa Carullah Örneği”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18/33 (2016), s. 91-109.

⁵ Cahid Baltacı, “Osmanlı Eğitim Sistemi”, *Yeni Türkiye Dergisi*, 96/7, s. 467.

yerler olmuştur. Medreseler Osmanlı'nın son dönemlerinde yerini kısmi olarak üniversitelere ve diğer eğitim kurumlarına bırakmıştır.”⁶

Osmanlı klasik dönemde eğitimin sorumlu kişisi Şeyhülislam'dır. Eğitime dair bütün işlemlerden sorumludur. Bu dönemde eğitimin temel yapı taşını sıbyan mektepleri ve medreseler oluşturmaktadır. Sıbyan mektepleri kız ve erkek çocukların karma olarak bazen de ayrı bir şekilde ilköğrenimlerini gördükleri, okuma ve yazma öğrendikleri mektepler olarak karşımıza çıkmaktadır. Medreseler ise dönemin en önemli eğitim kurumları olup 19. yüzyıla kadar görevlerini layıkıyla yapmışlardır. Bu dönemden sonra medreseler işleyiş yapısında gerçekleşen aksamalar ve yozlaşmalar nedeniyle Tanzimat döneminde hedeflenen modernleşmenin bir sonucu olarak kaldırılmıştır.⁷ Medreselerde başlayan akli ilimlerin ihmali, rüşvet, iltimas gibi durumların meydana getirdiği eğitimde yozlaşmanın ıslahı için adımların Tanzimat döneminde atıldığı görülmektedir.⁸ Bu döneme kadar ki süreçte eğitimde kadının rolüne bakıldığında tamamen mahrumiyet yaşadığı söylenemez. Kadınların sıbyan mekteplerinde, özel kadın hocalarla birlikte evlerde ve haremde eğitim aldıkları bilinmektedir.⁹ Bu eğitimin daha kapsamlı olarak genişletilmesi ve yenilikçi bir kurumsallaştırma çalışması Tanzimat döneminde görülmektedir.

2. Tanzimat Döneminde Kadın Eğitimi

Tanzimat, “sözlükte düzenlemek, sıraya koymak, ıslah etmek”¹⁰ gibi anlamlara gelmektedir. Kavram olarak ise “Türk siyasi, iktisadi ve sosyal hayatında topyekûn bir değişme ve yenilenme”¹¹ anlamına gelmektedir. Tanzimat Fermanının ilkeleri Meclis-i Meşveret tarafından belirlenmiş ve kabul edilerek Gülhane meydanında 1839 yılında ilan edilmiştir. Bu dönemde birçok alanda yenilikler ve düzenlemeler yapılmıştır. Tanzimat öncesinde başlayan değişim çalışmaları bir Ferman ile birlikte kesinlik kazanmıştır. Tanzimat Fermanı Hatt-ı Hümayunlar içerisinde sayılsa da geleneği kökten

⁶ Mustafa Köylü-Şakir Gözütok, *Ana Hatlarıyla İslam Eğitim Tarihi*, Ensar Yayınları, 2017, s. 75-97.

⁷ Yusuf Tekin, *II. Abdülhamit'ten Cumhuriyet'e Miras Bir Ulus Devlet Yaratma Projesi*, Gökkuşbe Yayınları, 2018, s. 89-95.

⁸ Yusuf Tekin, *II. Abdülhamit'ten Cumhuriyet'e Miras Bir Ulus Devlet Yaratma Projesi*, Gökkuşbe Yayınları, 2018, s. 96-97.

⁹ Mustafa Çoban, “Kadın Eğitim Kurumu Olarak Darulmuallimat ve Eğitime Katkıları Üzerine Değerlendirme”, *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı:22, (2013), S.175-276.

¹⁰ Kubbealtı lügatı, “Tanzimât”.

¹¹ Mehmet Aktel, “Tanzimat Fermanı'nın Toplumsal Yansıması”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisad ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı:3 (1998), 177-184 / 178.

sarsacak değişiklikler getirdiği görülmektedir.¹²

Bu dönemin kılık kıyafet, askeri saha, eğitim, kadınların durumu, edebiyat, sosyal hayat, malî durum gibi birçok alana önemli etkisi olduğu ve bu alanlarda gerçekleşen ıslahatların etkilerinin Cumhuriyet'e kadar devam ettiği görülmektedir. Tanzimat Fermanı ve etkileri Batılılaşma yolunda bir adım olarak değerlendirilmelidir. Tanzimat dönemi birçok yeniliğin ortaya çıktığı ve hala daha günümüzde devamı olan adımların atıldığı bir dönüm noktası olmuştur. Bu dönemi ele alırken köklü değişimleri ele alarak geçmişle gelecek arasında bir köprü görevi kurduğunu göz önünde bulundurmak gerekmektedir.

Tanzimat döneminde kadın eğitimine bakmadan önce bu dönemde eğitim sahasında yapılan yeniliklere ve değişimlere göz atmak konunun daha iyi anlaşılması açısından bir kaynaklık teşkil edecektir.

Genel eğitimle ilgili çalışmalar 1845 yılında geçici bir Maarif Meclisinin aldığı kararlar neticesinde başlamıştır. Bu kararlar şöyledir:

1. Eğitim ilk, orta ve yüksek derecelere göre düzenlenmelidir.
2. İstanbul'da bir üniversite kurulmalıdır.
3. Eğitim işlerini düzenleyecek daimî bir Maarif Meclisi kurulmalıdır.¹³

Bu kararların alınmasının ardından eğitimle ilgili birçok değişiklik yapılarak "Yüksek eğitim veren mekteplerden başlanmış (1846), Milli Eğitim Bakanlığının temeli atılmış (1857), Dârülmualimler açılmış (1848), Galatasaray Sultanisi açılmış (1868), mektepler genel ve özel olarak ayrılmış (1869) ve Kız Öğretmen okulları açılmıştır (1870)."¹⁴ Bu kurumların açılması dönemin eğitim politikalarına ve eğitim çalışmalarına öncülük etmeleri açısından önem arz etmektedir.

Tanzimat dönemi eğitiminin temel özellikleri şu şekilde özetlenebilir: "Eğitim devletin temel görevleri arasında sayılmış ve tek kurtuluş çaresi olarak görülmüştür. Eğitim sistemi oluşturulurken Avrupa'nın önemli bir tesiri olduğu da görülmektedir."¹⁵ Bu dönemin eğitim politikalarında göze çarpan bir başka husus ise medreselere dokunulmamasıdır. Akyıldız'a göre,

¹² Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Ali Akyıldız, "Tanzimat" maddesi.

¹³Somel Selçuk Akşin, "Osmanlı'da Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908)", İstanbul: İletişim Yayınları, 2010.

¹⁴ Somel Selçuk Akşin, "Osmanlı'da Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908)", İstanbul: İletişim Yayınları, 2010.

¹⁵ Yahya Akyüz, "Osmanlı Döneminden Cumhuriyet'e Geçilirken Eğitim-Öğretim Alanında Yaşanan Dönüşümler", *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi* ½, (2011), s. 14-15. (erişim:20.10.2023).

“Bunun temel sebebi ulemayla karşı karşıya kalmak yerine yeni mektepler aracılığıyla medreseye bir alternatif oluşturmak istenmesidir.”¹⁶ Görüldüğü üzere Tanzimat dönemindeki modernleşme ve batılılaşma hedefi birçok yeniliğe imkân sunmuştur. Bunlardan en önemlisinin de eğitim sahasında gerçekleştiği görülmektedir. Bu bağlamda Tanzimat'ta kadının eğitimi konusu ele alınarak değerlendirilecektir.

19. yüzyılda her alanda olduğu gibi kadınlarla ilgili konularda da Batılılaşma düşüncesi hâkim olmuş ve yapılan yeniliklere bu düşünce yansıtılmıştır.

Güven'in ifade ettiği üzere “Tanzimat döneminde kadınların eğitimi ile ilgili ilk çalışmaların nüvelerini oluşturan Kemal Efendi olmuştur. Kadınların iyi bir eğitim görmesini çocukların da iyi bir eğitim alma nedeni olarak görmüş kadın ve erkeğin eşit düzeyde eğitim almaları gerektiğini savunmuştur. Aynı dönemde kadınların eğitimi için çaba gösteren bir başka isim de Mithat Paşa olmuştur. Kadınların eğitimi ile ilgili en somut çalışmaların yine bu dönemde olduğu görülmektedir.”¹⁷ Bu dönemi diğer dönemlerden ayıran en önemli etkenin Batılılaşma isteği ve bunun beraberinde getirdiği modernleşme hedefleri olduğunu söylemek mümkündür.

Kızların eğitimi ile ilgili ilk mektepler dışında diğer mekteplerin açılması bu tarihte başlamıştır. “Erkek rüşdiyelerin açılması ile kız rüşdiyelerin açılması da hız kazanmıştır. Bunlardan ilki 1858'de açılan Cevri Kalfa İnas Rüşdiyesi'dir.”¹⁸ Mesleki, teknik ve özel okullar kapsamında da Kız Sanayi Mektebi ve Amerikan Kız Koleji açılmıştır. Bu dönemde kız öğretmen okullarının da açıldığı görülmektedir.¹⁹ Bu çalışmaların II. Abdülhamid ve II. Meşrutiyet dönemlerinde de devam ettiği görülmektedir.

“Maarif-i Umûmiyye Nizamnamesi tarafından 4 yıl süreli kız ve erkek öğrenciler için ayrı ayrı eğitim veren Sıbyan mekteplerinin düzenlemesi yapılmıştır. Saffet Paşanın gayretleriyle 7-11 yaşlarındaki kız çocuklarının Sıbyan mekteplerine devamı zorunlu hale getirilmiştir. Bir mahallede

¹⁶ Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Ali Akyıldız, “Tanzimat” maddesi.

¹⁷ İsmail Güven, “Tanzimat'tan Cumhuriyete Kadın Eğitimi Düşüncesinin Gelişimi”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 34/1, (2001), s. 62.

¹⁸ Hatip Yıldız, “II. Abdülhamid Dönemin'de Kız Rüşdiye Mektepleri Müfredat(Öğretim) Programları ve Kızların Eğitimine Katkısı”, *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8/17, (2016), s. 1. (erişim: 02.09.2024).

¹⁹ Somel Selçuk Akşın, *Osmanlı'da Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908)*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2010.

Sıbyan mektebi varsa eğer bir tanesinin mutlaka kız çocuklarına ayrılması istenmiştir. Sıbyan mekteplerinin Osmanlı döneminde de faaliyetlerini sürdürdüğü bilinmektedir.”²⁰

Tanzimat dönemi Osmanlı açısından bir dönüm noktası olmuştur. Bu durumun eğitim alanında belirgin bir şekilde etkili olduğu görülmektedir. Kızların eğitimi için de önemli çalışmalar yapılmış ve yeni eğitim kurumlarının açılarak bu durumun sistematik bir düzene konulması yoluna gidilmiştir. Bununla birlikte dönemdeki yenileşme çabasının eksiksiz gerçekleştiğini ifade etmek mümkün değildir. Köklerini salmış bir yapıyı değiştirmek ve sistemin tüm unsurlarını etkileyecek bir yenileşme hareketi başlatmak kolay bir şey değildir. Tanzimat ile başlayan yeniliklerin II. Abdülhamid döneminde de özellikle eğitim alanında hız kazandığı görülmektedir.

2.1. Abdülhamid Dönemi (1876-1909)

II. Abdülhamid dönemine kadar yapılan ıslahatlar bu şekilde olup II. Abdülhamid dönemine ait eğitim anlayışı şu şekilde özetlenebilir:

Merkeziyetçi yönetim ve eğitim kurumları arasında denge politikası izlenmiştir. Devlet modern eğitimin yerleşikliğini kabul edip bu husustaki görevinin bilincine varmıştır. Yeni okullara malî yardım yapmak ve Dârülfünun eğitim hayatına geçirilmek istenmiştir. Türklerin çoğunlukta olduğu yerlere yönelik eğitimde bilinçlendirme çalışmaları yapılmıştır. Azınlık ve yabancı okullar kısmen kontrol altına alınmıştır. Bu okullara Türk öğretmenler tayin edilmiştir. Bu dönemde Tanzimat'ta konulan eğitim maddelerine dokunulmamış siyasi hareketlerin (İslamcılık, Osmanlıcılık, Türkçülük) eğitime etkisi açıkça hissedilmiştir.²¹

II. Abdülhamid yaptığı eğitim çalışmaları ile döneminde “Maarifperver” olarak anılmıştır.²² Bu dönem Osmanlı devletinde eğitim sahasına dair ciddi ilerlemelerin olduğu bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. “Tanzimat'ta yapılan eğitim ıslahatlarının devam etmesi ile birlikte bir düzene konulması da söz konusu olmuştur.”²³ Bu dönemin en belirgin özelliği başta din ve devlet işlerinin ayrıldığı bir eğitim sistemi ile başlanması ancak daha

²⁰ Bayram Kodaman, “Tanzimat'tan Sonra Türk Kadını”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5/1, (1990), s. 144.

²¹ Yaşar Baytal, “Tanzimat ve II. Abdülhamid Dönemi Eğitim Politikaları”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı:11, (2000), s. 28-29.

²² Esmâ Parmaksız, “2. Abdülhamid Dönemi Eğitim Sistemi Yapıları ve Askeri Rüşdiyeler”, Doktora tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, 2008, s. 29.

²³ Yaşar Baytal, “Tanzimat ve II. Abdülhamid Dönemi Eğitim Politikaları”, s. 30.

sonrasında içeriğin daha dini bir sisteme doğru evrilmesidir. Eğitimde dini içeriğin artması ile birlikte okullardaki programlara da din ve ahlak ile ilgili dersler yerleştirilmiştir. Ders kitapları ise dönemin şartlarından dolayı propaganda aracı olarak kullanılmasına karşın devletin resmî ideolojisinin savunucusu olma niteliğini taşımaktadır.”²⁴

Yine bu dönemdeki önemli bir husus da Maarif-i Umumiyye Nizamnamesinin kabulü ile Maarif Merkez Teşkilatı'nın çalışanlarının görevleri ayrıntılı olarak belirtilmiştir. Bu dönemde eğitimle ilgili ortaya çıkan bazı olumsuzluklar nedeniyle 1876'da Kanun-i Esasiyye ilan edilmiştir. Burada yer alan iki madde özel öğretimle bir madde ise ilköğretimin zorunluluğu ile ilgilidir. Maddeler şöyledir:

Madde 15: “Emri tedaris serbestir. Muayyen olan kanuna tebaiyet şartile her Osmanlı umumi ve hususi tadrise mezundur.”²⁵ Öğretim işini herkes özgürce yapabilir. Kanuna uymak şartıyla her Osmanlı vatandaşı genel ve özel eğitim yapmaya iznlidir.

Madde 16: “Bilcümle mektepler Devletin tahtı nezaretindedir. Tebaai Osmaniyenin terbiyesi bir siyaki ittihat ve intizam üzere olmak için iktiza eden esbaba teşebbüs olunacak ve mileli muhtelifenin umuru itikadiyelerine müteallik olan usulü talimiyeye haleb getirilmeyecektir.”²⁶ Ülke dâhilinde farklı dini inanışa sahip insanların din ve inanışlarına ilişkin öğretim yöntemi ve biçimine dokunulmayacaktır. Aynı madde ülkedeki tüm mekteplerin devletin denetiminde olduğunu belirtir.

Madde 114: “Osmanlı efradının kâffesince tahsili maarifin birinci mertebesi mecburi olacak ve bunun derecat ve teferruâtı nızanı mahsus ile tâyin kılınacaktır.”²⁷ Bireylerin tümü için ilköğretim zorunludur. İlköğretim derece ve ayrıntıları ayrı bir düzenleme ile tayin edilecektir.”²⁸

Bu dönemde yapılan eğitim ıslahatları ve kanun maddelerine baktığımızda her vatandaşın kadın erkek ayrımı olmaksızın eğitim hakkına sahip olduğunu görmekteyiz. Tanzimat'ın bir devamı olarak nitelendirebileceğimiz bu dönemde de eğitim alanında kadınların eğitimine önem verildiği ve kanunlaştırıldığı dikkat çekmektedir. II. Abdülhamid

²⁴ Esmâ Parmaksız, “2. Abdülhamit Dönemi Eğitim Sistemi Eğitim Yapıları ve Askeri Rüşdiyeler”, Doktora tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, 2008, s. 34.

²⁵ “1876 Kânûn-ı Esâsî”, Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Erişim: 24 Haziran 2022, <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1876-k%C3%A2n%C3%BBn-i-es%C3%A2s%C3%AE/>

²⁶ “1876 Kânûn-ı Esâsî”.

²⁷ “1876 Kânûn-ı Esâsî”.

²⁸ Esmâ Parmaksız, “2. Abdülhamit Dönemi Eğitim Sistemi Eğitim Yapıları ve Askeri Rüşdiyeler”, Doktora tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, 2008, s. 37-38.

dönemindeki kadın eğitimi ile ilgili çalışmalar şu şekildedir:

2.1.1. Kız İptidai (İlköğretim) Mektepleri: 1869 Maarif-i Umumiyye Nizamnamesi ile altı ve on yaşlarındaki kız çocuklarının ilköğretime devam etmeleri zorunlu tutulmuştur.²⁹ Kızlara özel ilk sıbyan mektebi ise Kâmil Efendi tarafından Süleymaniye Dökmeciler de Mühürdar Konağında açılmıştır.³⁰ II. Abdülhamid döneminde İstanbul'da bulunan kız iptidai mektepleri şu şekildedir:

İstanbul'daki Kız Mektepleri ve Öğrenci Sayıları

Tablo 1³¹

Merkez Semtler Kız Mektebi	Kız Öğrenci
Sultanahmet	8399
Aksaray	13 626
Haseki9	612
Fatih4	364
Emir Buhari	5432
Sultan Selim	4380
Eyüp	18
Kasımpaşa	2 521
Tophane	7346
Beşiktaş	11644
Çengelköy	7 100
Üsküdar	16700
Toplam Kız Öğrenci Sayısı: 5132	
Mektep Sayısı: 70	

İstanbul dışında taşrada da kız iptidailerini açılmış ve eğitim faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Taşrada toplam 201 iptidai eğitim vermiştir.³²

2.1.2. Kız Rüştüleri (Ortaöğretim): 1877'de faaliyet gösteren rüştüleri şöyledir:

İstanbul'daki Kız Rüştüleri ve Açılış Tarihleri

²⁹ Mine Çağır, İbrahim Caner Türk, 1869 Maarif-i Umumiyye Nizamnamesi ve Türk Eğitim Tarihindeki Yeri, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 4/11 (2017), s.64.

³⁰ Esmâ Parmaksız, "2. Abdülhamit Dönemi Eğitim Sistemi Eğitim Yapıları ve Askeri Rüştüleri", Doktora tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, 2008, s. 57.

³¹ Bayram Kodaman, "Tanzimat'tan Sonra Türk Kadını", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5/1, (1990), s. 147.

³² Bayram Kodaman, "Tanzimat'tan Sonra Türk Kadını", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5/1, (1990), s. 148.

Tablo 2³³

Rüştiyenin Adı	Açılış Tarihi
Fatih kız rüştiyesi	1873
Kandilli kız rüştiyesi	1878
Beşiktaş kız rüştiyesi	1878
Mirgûn kız rüştiyesi	1879
Kız sanayi rüştiyesi	1881
Dersaadet kız sanayi mektebi	1882
Molla Gürani rüştiyesi	1884
Üsküdar kıs sanayi mektebi	1884
Koca Mustafa Paşa rüştiyesi	1898
Küçük Mustafa Paşa rüştiyesi	?
Eyüp kız rüştiyesi	?
Makriköy kız rüştiyesi	1898
Atlamataşı kız rüştiyesi	?
Kadıköy kız rüştiyesi	1899
Sultanahmet kız rüştiyesi	1908

Vilayet ve sancaklarda da kız rüştiyeleri bulunmakta olup toplam sayıları 69 olarak tespit edilmiştir.³⁴

2.1.3. Kız İdadileri (Lise): İstanbul'da ilk kız idadisi Babıali'de kiralanan bir konakta açılmıştır. Başlangıçta çok az başvuru olduğu için teşvik edici yazıların yayınlanması ile velilerin kızlarını buraya kaydettirmeleri istenmiştir. Ders programları erkek idadilerinin aynısı olarak uygulanmıştır. Ek olarak ise Almanca, İngilizce, müzik ve el işi dersleri dâhil edilmiştir. Ancak okul yeteri kadar öğrencisinin olmaması sebebiyle 1882'de kapatılmıştır.³⁵

2.1.4. Kız Sanayi Mektepleri: 1865 senesinde Mithat Paşa'nın öksüz ve bakıma muhtaç kızlar için açmış olduğu Rusçuk'taki mesleki ve teknik eğitim veren ilkokul Kız Islahanesidir. Daha sonra 1869'da İstanbul Yedikule'de Tophane-i Amire Nazırlığı tarafından 50 öğrencili bir kız sanayi mektebi

³³ Bayram Kodaman, "Tanzimat'tan Sonra Türk Kadını", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5/1, (1990), s. 150.

³⁴ Bayram Kodaman, "Tanzimat'tan Sonra Türk Kadını", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5/1, (1990), s. 150.

³⁵ Esmâ Parmaksız, "2. Abdülhamit Dönemi Eğitim Sistemi Eğitim Yapıları ve Askeri Rüştiyeler", Doktora tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, 2008, s. 66.

açılmıştır. Daha sonraki zamanlarda ise Ahmet Vefik tarafından Üsküdar'da, Aksaray ve Cağaloğlu'nda olmak üzere üç kız ıslahhanesi açılmıştır. II. Abdülhamid döneminde bu okulların adı sanayi mektebi olarak isimlendirilmiştir. Bu üç okul dışında başka kız sanayi mektebi açılmamıştır.³⁶

2.1.5. Dârümuallimât (Kız Öğretmen Okulu): Rüştüye ve iptidailere öğretmen yetiştirmek amacıyla kız öğretmen okulu açılmıştır. 1870'te faaliyete başlamış ve dönemin en yüksek dereceli kız okulu olarak bilinmektedir. II. Abdülhamid tarafından düzenlemeler yapılarak ilk defa bir kadın müdire kız öğretmen okuluna atanmıştır.³⁷ Buraya kaydolmak isteyen kızlar için belirli şartlar sunularak okula kabulleri sağlanmıştır.

Bu okullar dışında kızlar için eğitim veren diğer kurumlar arasında Müslümanların açtığı özel okullar bulunmaktadır. Bunlar: Darüşşafaka, Şems-ül Maarif, Numune-i Terakki, Mekteb-i Edep, Mekteb-i Osmanî'dir.³⁸ Bu mektepler dışında kızlar içinde eğitim veren başka mekteplere kaynaklarda rastlanamamıştır.

2.1.6. Hususi Kız Mektepleri

II. Abdülhamid döneminde bu mektepler teşvik görmüş ve açılmıştır. Taşrada da yine II. Abdülhamid zamanında kız mektepleri açılmaya başlanmıştır. Döneme ait kız mekteplerinin isimleri şöyledir:

Dersaadet ve Mülhakatındaki İslam Hususi Kız Mektepleri

Tablo 3³⁹

İttihat ve Terakki Sanayi Mektebi (Atik Ali Paşa'da)		
Kız Sanayi Mektebi (Şehzade civarında)		
Hayriye Sanayi Mektebi (Aksaray'da)		
Gülzar-ı	Vatan	(Fatih'te)
İttihat ve Terakki mektebi (Makriköy'de)		
Osmanlı	İnas	Mektebi (Üsküdar'da)
Bedia-ı Meşrutiyet (Çengelköy'de)		

2.1.7. Ebe Mektebi

II. Abdülhamit dönemi kızların eğitimi için önemli çalışmaların yapıldığı

³⁶ Esmâ Parmaksız, "2. Abdülhamit Dönemi Eğitim Sistemi Eğitim Yapıları ve Askeri Rüşdiyeler", Doktora tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, 2008, s. 77.

³⁷ Bayram Kodaman, "Tanzimat'tan Sonra Türk Kadını", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5/1, (1990), s. 152.

³⁸ Esmâ Parmaksız, "2. Abdülhamit Dönemi Eğitim Sistemi Eğitim Yapıları ve Askeri Rüşdiyeler", Doktora tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, 2008, s. 77-91.

³⁹ Bayram Kodaman, "Tanzimat'tan Sonra Türk Kadını", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5/1, (1990), s. 154.

ve sonraki dönemlere etki edecek adımların atıldığı bir dönem olmuştur. Çoğu eğitim kurumunun ilk adımları Tanzimat döneminde atılmışsa da en önemli gelişmeler II. Abdülhamit döneminde olduğu için bu dönem daha kapsamlıdır. Bu nedenle ilk nüvelerinin Tanzimat döneminde atıldığı okulların detaylarına bu başlık altında değinilmesi uygun görülmüştür.

“Osmanlı’da kadınlar sağlıkla ilgili bilgileri genellikle çevrelerinden öğrenmekteydi. İlk defa Tanzimat döneminde sağlıkla ilgili eğitim verilmesi düşünülmüş ve 1842 yılında kadınlara ebelik eğitimi vermeye başlanmıştır. Ebelik mezunlarını Osmanlı döneminde mesleki eğitim gören ilk kadınlar olarak kabul etmek mümkündür. Ebe mektebi diğer dönemlerde de faaliyet göstermiştir.”⁴⁰

2.2. II. Meşrutiyet Dönemi ve Kurtuluş Savaşı (1908-1923)

II. Meşrutiyet dönemi 1908-1918 yılları arasını kapsayan oldukça hareketli geçen bir zaman dilimini ifade etmektedir. “Bu dönemi II. Abdülhamid döneminden ayıran en önemli özellik sık hükümet değişikliği olmasıdır. Bu durum eğitimde de bir istikrarsızlığa neden olsa da yenilikçi bir eğitim sisteminin oluştuğunu söylemek mümkündür. Bu dönemde eğitimde Batılılaşma düşüncesine ve Avrupa’ya öğrenci gönderme hareketlerine rastlanmaktadır. Medreselerin ıslahatında bu dönemde yapıldığı görülmektedir.”⁴¹ Bu dönemde eğitimin genel anlamda oldukça iyi bir düzeye geldiği ve kadınların eğitimi içinde önemli adımların atıldığı görülmektedir.

II. Meşrutiyet döneminde çağdaş eğitim alanında projeler hazırlansa da savaşların olması ve bütçe yetersizliği müsaade etmemiştir. Bu dönemin eğitim sloganı “Milli Terbiye’dir.” dönemin eğitim anlayışı daha kapsayıcı ve ümmetçi bir yaklaşıma sahiptir. Türk-İslam anlayışı öğrencilere aktarılmaya çalışılmıştır. “II. Meşrutiyet döneminde eğitim üç kısımda incelenmektedir: 31 Mart olayına kadar olan dönemdir. Bu dönemde eğitimde önemli bir gelişme kaydedilmemiştir. Maarif Nezareti örgütlemiş, Darülfünuna giriş sınavı kaldırılmış ve idadilerde ufak program değişiklikleri yapılmıştır.”⁴² Eğitim sahası için sakin geçen bir başlangıç dönemi olduğunu söylemek mümkündür. Daha sonraki dönem ise 31 Mart ile Balkan savaşları arasındaki dönemdir. Denge

⁴⁰ Songül Keçeci Kurt, “Osmanlı Devleti’nde Kadınların Eğitimi”, Yüksek lisans tezi, Erzurum Atatürk Üniversitesi, 2008, s. 110-111.

⁴¹ Ebubekir Keklik, “İkinci Meşrutiyet Döneminde Eğitim Sorunu ve Osmanlı Aydınları”, *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 6/4 (2020), s. 1488-1491.

⁴² Muhammet Şahin -Ahmet Tokdemir, “II. Meşrutiyet Döneminde Eğitimde Yaşanan Gelişmeler”, *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi* 9/4 (2011), s. 851-876.

politikasının uygulandığı ve karmaşıklıkların giderilmesi için bir arayış içerisinde olunan dönemdir.⁴³ Üçüncü ve son dönem ise balkan savaşları sonrası dönemdir. Bu dönem eğitim için iç açıcı olayların olduğu halkın ve basının eğitime ilgi gösterdiği bir dönem olmuştur. Ancak programsız ilerlenen bu süreç başarıyı beraberinde getirememiştir.⁴⁴

II. Meşrutiyet döneminde genel eğitimin II. Abdülhamid devrinin bir devamı şeklinde ilerlediğini söylemek mümkündür. Bu dönemde kadın önceki dönemlere göre daha aktif bir konumda olmuştur. Cumhuriyete geçişin bir temeli olarak kabul edilebilecek bu dönemde kadın hemen hemen her sahada aktif bir şekilde kendini göstermeye başlamıştır. "İttihat ve Terakki Cemiyeti kadının geleneksel yapısından çıkarılarak topluma kazandırılması ve özgürleştirilmesi düşüncesi üzerinde çalışmıştır. Bu dönemde kadınların eğitimine hız kazandıracak kurumların da açılışı gerçekleştirilmiştir. Kadınlara özel konferansların verilmesi sağlanmıştır."⁴⁵ Kadınların toplumsal hayatta aktif bir şekilde rol oynamasına zemin hazırlanacak çalışmalar gerçekleştirilmiştir.

II. Meşrutiyet'in kızlar için en önemli yanı yükseköğretim hakkı kazanmış olmalarıdır. 1914'te Darülfûnun'da kızlar için eğitime başlanmış ve yine aynı tarihte bir İnas Darülfûnunu açılmıştır. 1915 yılında Darülfûnun'da kadınlara özel konferanslara verilmeye başlanmıştır. Aynı sene İstanbul Edebiyat Fakültesi'nde kızlar erkeklerle birlikte eğitim almaya başlamıştır. 1917'de kızlar için güzel sanatlar okulu, konservatuar, terzilik eğitimi veren okullar ve hemşirelik ile ticari mesleklerin öğretildiği okullar açılmıştır. İnas Darülfûnunu kız öğretmen okullarına öğretmen yetiştirmek amacıyla kurulmuştur.⁴⁶ Yine bu dönemde "kız öğrencilere eğitim veren idadiler, rüşdiyeler, ev kadın mektepleri gibi kurumlarda kurulmuştur."⁴⁷

Kurtuluş savaşı döneminde ise eğitimin seyri şu şekilde özetlenebilir: "Bu dönem önemli mücadelelerin verildiği ve eğitim sorunlarının da geri

⁴³ Muhammet Şahin -Ahmet Tokdemir, "II. Meşrutiyet Döneminde Eğitimde Yaşanan Gelişmeler", *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi* 9/4 (2011), s. 851-876.

⁴⁴ Muhammet Şahin -Ahmet Tokdemir, "II. Meşrutiyet Döneminde Eğitimde Yaşanan Gelişmeler", *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi* 9/4 (2011), s. 851-876.

⁴⁵ Ahmet Özkiraz -Nazan Arslanel, "İkinci Meşrutiyet Döneminde Kadın Olmak", *Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi*, 3/1 (2011), s. 4.

⁴⁶ Ahmet Özkiraz -Nazan Arslanel, "İkinci Meşrutiyet Döneminde Kadın Olmak", *Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi*, 3/1 (2011), s. 4.

⁴⁷ Şefika Kurnaz, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kadınların Eğitimi", *MEB Destek Hizmetleri Genel Müdürlüğü Millî Eğitim Dergisi*, (erişim: 03. Eylül 2024).

plana atıldığı bir dönem olmuştur. Savaş mücadelesi verilirken Osmanlı öğretmenlerinin ve aydınlarının rollerinin eğitim sürecinde etkili olduğu görülmüştür.”⁴⁸ Milli mücadele döneminde her ne kadar savaş süreci devleti ve toplumu zorlasa da eğitim ile ilgili önemli adımların atıldığını da söylemek mümkün. Bu dönemde eğitim alanında yapılan önemli iki çalışma şöyledir: “Maarif Kongresi (15-21 Temmuz 1921), Birinci Heyet-i İlmiye Toplantısı (15 Temmuz-15 Ağustos 1923).”⁴⁹ Bu çalışmalar Cumhuriyet’in ilk yıllarında yapılacak eğitim faaliyetlerinin de temelini teşkil etmektedir. Bu dönemle ilgili din eğitimi alanında da çalışmalara rastlanmaktadır. “Medâris-i İlmiye Nizamnamesi (1921) din eğitimi alanında 26 maddeden oluşan ve müderrislerin vazifelerini belirlemek, talebelerin medreseye kayıt esasları ve görevleri, okutulacak dersler gibi konuları içermektedir.”⁵⁰ Genel eğitim faaliyetlerinin devam etmesinin yanı sıra Tanzimat’ın kadınlara eğitim alanında sunduğu yenilikler savaşa rağmen sekteye uğrasa da devam etmiştir denebilir.

Cumhuriyet dönemine gelindiğinde ise savaştan çıkmış bir ülke ve yeni kurulan bir devlet olmasına rağmen kadın eğitimi Tanzimat’ta görmeye başladığı ve devam ettirdiği değerini arttırmıştır. Kadınların eğitim aldıkça toplumsal hayatta daha aktif oldukları görülmüştür. Cumhuriyet dönemi Kadınların eğitim sahasında hem öğrenci hem de öğretici olarak etkin rol aldıkları bir dönem olmuştur. Cumhuriyetin ilk yıllarından günümüze kadar kadınların eğitimde kayda değer işler başardıkları ve kendilerinden söz ettirdikleri görülmektedir.

Sonuç

Osmanlı Devleti’nin çoğunluğunu Müslümanların oluşturması İslam dinin gereklerinin her alanda etkin rol oynamasına neden olmuştur. Osmanlı devleti kendinden önceki Müslüman devletler gibi temeli Hz. Peygamber’e dayanan İslam eğitim sistemini benimsemiştir. Bu bağlamda Osmanlı eğitim kurumlarının yönetiminin Şeyhülislama verildiği görülmektedir. Ancak Tanzimat’a geldiğimizde devlet içerisindeki bu dini etkinin yerini daha modern ve Batılı bir eğitime bıraktığı görülmüştür. Tanzimat’ın ilanı

⁴⁸ Erol Kaplıhan, “Hazırlık (Kurtuluş Savaşı) Dönemi Eğitim Politikaları ve Eğitim Faaliyetleri”, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi* 1/1 (2012), s. 1.

⁴⁹ Ali Rıza Erdem, “Bölüm 6” *“Kurtuluş Savaşı ve Atatürk Döneminde Eğitim”*, Eğiten Kitap Yayıncılık (Ankara), 2022, s.115-116.

⁵⁰ Zeki Salih Zengin, “Kurtuluş Savaşı Döneminde ve Cumhuriyet’in Başlarında Türkiye’de Medreseler ve Din Eğitimi”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 43/2 (2002), s.278

ile başlayan Batılılaşma süreci birçok alanda olduğu gibi eğitimde de etkisini göstermiştir. Eğitim alanında köklü değişimlere rastlanan bu dönem Cumhuriyetin ilanından sonrada etkilerini devam ettirmiştir. Tanzimat içerisinde eğitim alanında birçok okul ve kurumun açıldığı dönemin II. Abdülhamid dönemi olduğu çalışmanın neticesinde görülmüştür. Bu dönemde kadınların eğitim alanlarının genişlediği ve üniversitede eğitim almalarının sağlandığı görülmektedir. II. Abdülhamid döneminde temelleri atılan eğitim reformlarının II. Meşrutiyet ile modernleşme yolunda hızla ilerlemiştir. Avrupa'ya öğrenci gönderimi bu dönemde Batılılaşma için önemli bir adım olarak karşımıza çıkmaktadır. Kurtuluş savaşı dönemine gelindiğinde ise eğitim faaliyetlerinin savaş süreci içerisinde zor olsa da devam ettiği görülmektedir.

Netice itibariyle Osmanlı'nın son dönemini teşkil eden ve ıslahatları ile bilinen Tanzimat'tan Cumhuriyet'e kadar geçen sürecin genel eğitim ve kadın eğitimi açısından bugüne uzanan değişimlere imza attığı söylenebilir. Bu dönemin Türk eğitim tarihi içerisinde kadınların ilkokuldan üniversiteye kadar birçok eğitim kurumunda eğitim alma haklarının kanunlaştırılması açısından öneminin oldukça büyük olduğunu söylemek mümkündür.

Kaynakça

- Akşin Somel Selçuk. *"Osmanlı'da Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908)"*. İstanbul: İletişim Yayınları. 2010.
- Aktel Mehmet. "Tanzimat Fermanı'nın Toplumsal Yansıması". *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisad ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. Sayı:3 (1998). s. 177-184.
- Akyüz Yahya. "Osmanlı Döneminden Cumhuriyet'e Geçilirken Eğitim-Öğretim Alanında Yaşanan Dönüşümler". *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi* Cilt: 1 Sayı: 2 (2011). s. 9-22.
- Baytal Yaşar. "Tanzimat ve II.Abdülhamid Dönemi Eğitim Politikaları". *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*. Sayı:11. (2000). s.24-32.
- Çağır Mine. İbrahim Caner Türk. 1869 Maarif-i Umumiyye Nizamnamesi ve Türk Eğitim Tarihindeki Yeri. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*. 4/11 (2017). s.62-75.
- Erdem Ali Rıza. "Bölüm 6" "Kurtuluş Savaşı ve Atatürk Döneminde Eğitim". Eğitim Kitap Yayıncılık (Ankara). 2022. s.113-138.
- Güven İsmail. "Tanzimat'tan Cumhuriyete Kadın Eğitimi Düşüncesinin Gelişimi". *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 34/1. (2001). s. 61-70.
- İyem Cemal vd.. "İslam'da Kadın Emeği ve İstihdamı". *Elektronik mesleki*

Çiçek, Women's Education from Tanzimat to the Republic (1839-1923)

- Gelişim ve Araştırma Dergisi*. Sayı:1 (2016). s. 66-81.
- Kapluhan Erol. "Hazırlık (Kurtuluş Savaşı) Dönemi Eğitim Politikaları ve Eğitim Faaliyetleri". *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi* 1/1 (2012). s. 1-28.
- Keçeci Kurt Songül. "Osmanlı Devleti'nde Kadınların Eğitimi". Yüksek lisans tezi. Erzurum Atatürk Üniversitesi. 2008.
- Keklik Ebubekir. "İkinci Meşrutiyet Döneminde Eğitim Sorunu ve Osmanlı Aydınları". *Tarih ve Gelecek Dergisi*. 6/4 (2020). s. 1487-1517.
- Köylü Mustafa - Gözütok Şakir. *Ana Hatlarıyla İslam Eğitim Tarihi*. Ensar Yayınları. 2017.
- Kubbealtı lügatı. "Tanzimât".
<https://lugatim.com/s/TANZ%C3%8EMAT> . Erişim: 24 Eylül 2024.
- Kurnaz Şefika. "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kadınların Eğitimi". *MEB Destek Hizmetleri Genel Müdürlüğü Milli Eğitim Dergisi*. (erişim: 03. Eylül 2024).
https://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/milli_egitim_dergisi/143/14.htm.
- Özkiraz Ahmet - Arslanel Nazan. "İkinci Meşrutiyet Döneminde Kadın Olmak". *Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi*. 3/1 (2011). s. 1-10.
- Parmaksız Esmâ. "2. Abdülhamit Dönemi Eğitim Sistemi Eğitim Yapıları ve Askeri Rüşdiyeler". Doktora tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi. 2008.
- Şahin Muhammet - Tokdemir Ahmet. "II. Meşrutiyet Döneminde Eğitimde Yaşanan Gelişmeler". *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi* 9/4 (2011). s. 851-876.
- Terzioğlu Hülya. "İslam'da Kadının Konumuna Modern Yaklaşımlar Musa Carullah Örneği". *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 18/33 (2016). s. 91-109.
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi. "1876 Kânûn-ı Esâsî".
<https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1876-k%C3%A2n%C3%BBn-i-es%C3%A2s%C3%AE/> . Erişim: 24 Haziran 2022.
- Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
<https://islamansiklopedisi.org.tr/> (erişim: 20.11.2022).
- Yıldız Hatip. "II.Abdülhamid Dönemin'de Kız Rüşdiye Mektepleri Müfredat(Öğretim) Programları ve Kızların Eğitimine Katkısı". *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 8/17. (2016). s.1-21.
- Yıldız Mehmet. "Tanzimat Fermanı". *Islamic University of Europa Journal of Islamic Research* 5/1 (2012). s. 126-148.
- Zengin Zeki Salih. "Kurtuluş Savaşı Döneminde ve Cumhuriyet'in Başlarında Türkiye'de Medreseler ve Din Eğitimi". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 43/2 (2002). s.277-313.
- Baltacı Cahid. "Osmanlı Eğitim Sistemi". *Yeni Türkiye Dergisi*. 96/7, s. 467-470.

Çiçek, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kadın Eğitimi (1839-1923)

Tekin Yusuf. *II. Abdülhamit'ten Cumhuriyet'e Miras Bir Ulus Devlet Yaratma Projesi*. Gökkuşbu Yayınları. 2018.

Çoban Mustafa. "Kadın Eğitim Kurumu Olarak Darulmuallimat ve Eğitime Katkıları Üzerine Değerlendirme". *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Sayı:22. (2013). s.175-205.

Kodaman Bayram. "Tanzimat'tan Sonra Türk Kadını". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*.5/1. (1990). s. 135-182.

Kazıcı Ziya. "İslam'da Kadın: (Bir Mukayese)". *İlahiyat Akademi Dergisi*. (2020). s.57-72.

Diyamet İşleri Başkanlığı. *Kur'an-ı Kerim Meali* (Ankara: Diyamet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2015), s.205.